

В

ВАЙШВІЛА Альфонсас (Alfonasas Vaišvila; 1 жовт. 1942, Шилува, Расейнський р-н, Литва) – сучасний литов. філософ, історик і теоретик права, перший філософ права незалежної Литви. 1970 закінчив юрид. ф-т Вільнюського ун-ту, де в 1970–73 викладав логіку. 1973–76 навчався в аспірантурі при тому ж ун-ті, 1977 захистив дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. н. на тему «Розвиток логічної науки в Литві на початку ХХ століття». Працював в Ін-ті філософії АН Литви, Ін-ті вдосконалення вчителів, Ун-ті права Литви (нині – Ун-т Миколаса Ромеріса) – зав. каф. філософії права (1998–2010), з 2010 – проф. каф. філософії та історії права. У 2000 захистив дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юриспруденції на тему «Концепція правової держави у Литві». У 2002 працював в Ун-ті ім. Крістіана Альбрехта (м. Кіль, Німеччина) за програмою обміну професорами у проф. Р. Алексі.

Сфера наук. інтересів: логіка, юрид. логіка, філософія права, історія філософії права, історія литов. педагогіки, теорія та історія д-ви і права. Автор понад 170 наук. праць, опублік. у Литві, Білорусі, Німеччині, Польщі, Росії, США, Угорщині, Україні, Франції, у т. ч. 13 моногр. (із них 5 одноосібних, литов. мовою: «Лібералізм і криза мо-

рального буття» (1997), «Соціаллібералізм» (1999), «Історія просвітництва в Шилуві. 1592–1992» (1999), «Правова держава і проблеми її становлення в Литві (Пошуки державної ідеології)» (2000), «Правовий персоналізм: теорія і метод (Ідеологія повернення права суспільству)» (2010). З 1999 постійно співпрацює з укр. правознавцями: брав участь у конференціях (Луганський ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 1999, 2000, 2006), спільних наук. проєктах («Особистість і правове регулювання», 2005–06), член наук. ради журн. «Філософія права і загальна теорія права» (дод. до журн. «Право України», 2012).

Як автор концепції прав. д-ви в Литві дослідив не тільки істор. та теорет. аспекти цієї проблеми, а й створив ориг. філос.-прав. вчення «правового персоналізму», яке пропонує розуміти як один із варіантів розвитку світ. тенденції зростання ролі особи (персони) та відбиття цього процесу у світ. філос. та прав. думці, де особливе значення має традиція природ. права. Спираючись на класичні положення Б. Спінози, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Л. Монтеск'є та І. Канта, а також концепцій «відродженого природного права» межі 19 та 20 ст. (Р. Штаммлер, П. І. Новгородцев, Л. Й. Петражицький), В. створює «правову аксіоматику», що спирається на «модель чотирьох аксіом», надаючи гуманіст. традиції світоглядного персоналізму абсолютного значення, а це впливає з принципів демократ. устрою сусп-ва і ринкової економіки. Аксіоми формулюються так.

1. Пріоритетність особистості стосовно д-ви та ін. соц. утворень; прав.

рівноправ'я осіб (життя, свобода та ін. цінності одного індивідуума не є більш цінними, ніж життя і свобода ін.).

2. Кожна особа не є стосовно культури самодостатньою для задоволення своїх інтересів.

3. Необхідність подолання цієї культ. недостатності примушує людину вступати у різноманітні відношення з ін. людьми – обмінюватися послугами (заходами задоволення своїх інтересів).

4. Вільні та рівноправні люди не можуть обмінюватися послугами інакше, ніж як на основі еквівалентності.

Право визначається як єдність або рівновага дозволеного (прав) і обов'язкового (обов'язків), оскільки це є необхідністю гідної поведінки кожного стосовно ін., то право стає також вимогою гідної поведінки й зобов'язання до такої поведінки. Так поєднується природ. егоїзм людини з необхідною сусп. вимогою альтруїзму, перше здійснюється через права (дозволи), друге – через обов'язки (вимоги та накази), а через їхню єдність, здійснену в праві, відбувається соціалізація особистості. Остання є вільною від агресії, тобто і від експлуатації, і від поневолення, її персоніфікація є вираженням її ж внутр. якостей: особливість як «законний егоїст» не може не бути й альтруїстом, оскільки виконує необхідні сусп-ву обов'язки. Звідси «невідчужувані права» породжують і зобов'язання, без яких вони перетворюються на свою протилежність – «привілей», що визначається як «агресія проти ближнього», зобов'язання ж без прав є «агресією суспільства проти особистості» у вигляді повинності. В. розрізняє позитивіст. (обмежене лише наказа-

ми – обов'язками) право, яке зорієнтоване на правозастосування, і право демократ. (як єдність обов'язків і прав), що є зорієтованим на правотворчість. Демократ. пра-

А. Вайшвіла

во через однакове розуміння протилежностей (і протилежних інтересів) сприяє соц. компромісам і співробітництву, тому право в умовах демократії є правами людини і виключає як привілеї, так і повинності, які принципово суперечать його сутності, що є результатом відмови від «селективної точки зору».

Тотожність права як єдність протилежностей, що впливає з природи самої людини, дозволяє через первинність суб'єктивного права доводити конвенціональність права як такого, що формулюється таким чином: право як сусп. договір. Гоббсівський та локківський формалізм стосовно цього питання долається через гуманіст. тлумачення принципу конвенціоналізму, спираючись додатково на ідею «процедурної справедливості» (Дж. Роулз і Ю. Габермас). Таким чином і прав. справедливість не має ін. форми самовираження, ніж єдність (рівновага) прав і обов'язків.

Разом із тим В. зауважує, що таке тлумачення права не є універсальним з істор. точки зору, як не є універсальним його демократ. зміст і онтолог. основа: так, з точки зору прав. персоналізму рабовласницьке й феод. позит.

публ. право взагалі не може називатися правом. Однак диспропорцію прав і обов'язків установлював закон, а законом могло стати будь-яке свавілля влади. Тому історія права тільки починається, а ось історія законів занурена ще в часи переходу від традиційного сусп-ва до цивілізації. Прав. персоналізм мовби пере kwalіфікує специфіку об'єктивного права: вона впливає зі специфіки права суб'єктивного. З такої точки зору переважно випадків не д-ва у вигляді закону надає людині суб'єктивне право, а сама особистість здобуває таке право на основі своєї культ. активності через виконання певних обов'язків стосовно ін. членів сусп-ва. Тоді перед законодавцем постає вимога, щоб у законах виражалися правила у формі рівноваги прав та обов'язків (соц. компромісів), здатних узгоджувати інтереси різних соц. груп, у т. ч. інтересів протилежних (останнє є осн. імперативом прав. закону). Таким чином індивіди долають свою культ. недостатність шляхом надання послуг один одному, а прав. персоналізм стає інструментом повернення справедливості в право, яку позитивізм замінює абсолютизацією формалізації. Останнє як методологія є основою прав. ідеології недемократ. режимів, де превалює об'єктивне право, а достатніми ознаками права вважаються нормативізм (незалежно від змісту), загальність повелінь, обов'язковість та забезпечення держ. примусом. Прав. персоналізм, визнаючи як постулат абсолютну цінність особистості (якому повинна підкорятися й воля законодавця), спирається на вказані 4 аксіоми, оскільки виходить з того, що прав. порядок фор-

мується відношеннями між вільними людьми.

Прав. д-ву В. розглядає як організацію захисту та здійснення прав людини, а також як організацію «панування права», що пройшла 3 стадії розвитку: від д-ви законності до д-ви панування права (прав. д-ви), а потім до соц. прав. д-ви. Гол. ознаки (або семантичні рівні) такої організації сусп. життя він розділяє на змістовні та форм. Змістовними є такі, у яких формулюються стратегічні цінніс. цілі: пріоритет прав людини, ідея нац. суверенітету, громадян. праворозуміння, верховенство прав. закону, наявність громадян. (відкритого) сусп-ва. Форм. ознаками він називає суд.-конст. та суд.-адм. нагляд за діяльністю держ. влади, розподіл влади на незалежні гілки, захист прав людини в незалежному суді, взаємна відповідальність д-ви і гр-н тощо.

Важливою констатацією для пострад. простору є така: на Заході було усвідомлено недостатність здійснення лише принципу «панування права» для захисту прав людини, а також для підтримання соц. стабільності, оскільки в умовах ринкової економіки певна частина гр-н з причин і об'єктивних, і суб'єктивних не можуть бути забезпеченими осн. правами навіть на мін. рівні. При пануванні права вони можуть користуватися лише такими суб'єктивними правами, які можуть легалізувати виконанням відповідних обов'язків. Надання допомоги цим людям не впливає із сутності права, оскільки право є лише справедливим, але не милосердним, втім, без допомоги ці люди за наявності всіх конст. прав залишаються фактично без прав, що робить їх реальною силою, яка дестабі-

лізує сусп-во. Тоді стає зрозумілою роль соц. солідарності, яка має доповнювати принцип панування права.

Звідси висновок про внутр. суперечність прав. соц. д-ви: крім гуманізації людських відносин є й сили саморуйнування, і в цьому можна прогнозувати майб. проблеми прав людини і самої соц. д-ви як реальності, що набувається і втрачається. В. виходить із того, що однією з осн. передумов прав. д-ви є відкритість самого сусп-ва. Спираючись на концепцію «відкритого суспільства» К. Поппера, він розвиває її в юрид. напрямі, говорячи про «відкритість суспільного порядку» як такий стан сусп-ва, коли інтерес будь-якої соц. групи може «входити» в цей порядок і визначати його зміст, характер на основі соц. компромісу з інтересами ін. соц. груп. Тут важливим є те, що право долає позитивіст. імператив підкорення виключно владі та потребам поточної політики д-ви, оскільки останнє навіть етимологічно суперечить як поняттю права (що виходить зі справедливості), так і поняттю політики (що виходить зі здійснення справ д-ви в інтересах усіх гр-н). Тобто така неприродність права обумовлена не рац. обговоренням, яке лежить в основі домовленостей і компромісів, а на перевазі сили, що є за своєю сутністю явищем іррац., а в держ. житті породжує волюнтаризм з відомими непривабливими наслідками аж до тоталітаризму.

Тв.: Развитие логики в Литве в 1900–1940 гг. Вильнюс, 1980; Место наказания в правовом государстве // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України, 1999, спец. вип.; Teisinė valstybė: nuo optimizmo iki realybės // Jurisprudencija,

2000, т. 15 (7); Teisinė valstybės koncepcija Lietuvoje. Vilnius, 2000; Conception of the State ruled by law in Lithuania: Summary of the research report presented for habilitation. Vilnius, 2001; Правовой персонализм (к поиску современного правопонимания). В кн.: Личность и правовое регулирование: творческие поиски раскрепощенного сознания (философия права на постсоветском пространстве) / А. Вайшвила, А. И. Левченков, А. Н. Литвинов, М. А. Тюренков. Луганск, 2006; Legal personalism. Theory of the subjective rights // Droit Prospectif. Revue de la Recherche Juridique. Marseille, 2006, nr. 4 (Vol. 1); Правовой персонализм как теория современного демократического общества: опыт разработки правовой аксиоматики // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ, 2007, спец. вип. №3; Looking for the Legal Preconditions of Contemporary Social-Co-existence. В кн.: Globalization and Culture: Contemporary Social Cognition: Lithuanian Philosophical Studies, VII / Ed. by J. Morkuniene. Washington, 2011; Про деякі антиномії правового мислення // Філософія права і загальна теорія права, 2012, №2.

Лит.: Литвинов О. М. Теорія правової держави А. Вайшвіли: короткий філософсько-правовий огляд // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ, 2012, вип. 2 (1); Його ж. Філософія права і держави А. Вайшвіли як сучасний варіант відродження теорій природного права Нового часу // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка, 2012, спец. вип. №3; Його ж. Філософсько-правова концепція А. Вайшвіли: сучасний варіант правового персоналізму // Філософія права і загальна теорія права, 2012, №1.

О. М. Литвинов.